

Essee

Essee on piirnähtus ilukirjanduse ja faktikirjanduse vahel. Temaatilisi piire esseel ei ole. Ta ei taotle mingi teema ammendavat läbikirjutamist, vaid on mõtteseoste rida, mis kätkeb endas nii väljamõeldist kui fakte. Mõiste essee võttis 1580. aastal kasutusele prantsuse filosoof M. Montaigne. Sõna vasteks on eesti keeles pakutud probleemkirjutist. Ta ei ole niivõrd loogiliselt järjestatud väidete kogum kui isikupärane lähenemine teemale. Ta on alati subjektiivne, seetõttu on keelekasutus emotsionaalne. Ta ei korda üldtuntud tõdesid, autoril peab olema oma vaatenurk. Esseed kirjutades tuleks läbi mõelda järgmised aspektid:

1. Mis probleemist ma kirjutan?
2. Kes on minu arutluse lugejad?

Essee võib olla:

1. kirjeldav (näit kirjanduslik portree mõnest inimesest), jutustav (näit biograafiline essee, mis tutvustab inimese elukäiku)
2. arutlev (näit arutelu mingi rahvuspoliitilise või kultuurielu probleemi üle).

Essee ja arutluse erinevus

Essee

Arutlus

on autori minast lähtuv, vaieldakse ja arutletakse iseendaga, sõnavalik on vabam, kujundlikum.

esitab väiteid ja teeb järeldusi koos lugejaga või laseb neid teha lugejal. Stiil on ametlikum, neutraalsem.

sissejuhatus ei pea olema pealkirja ja sisu seostav

sissejuhatus seostab pealkirja tekstiga, kokkuvõte on järeldav. Autor otsib teemast probleemi ja lahendab selle vastavas stiilis.

domineerib üks probleem, mille autor loob ise.

Arutlus püüab vastata lugeja ootustele, ei lähe veenma, ta tõestab loogiliselt, info on objektiivsem ja väiteid kinnitatakse faktidega.

Essee tugineb väljendusele, arutlus argumentidele

peab virgutama edasi mõtlema, arutlema.

on subjektiivsem, väldib raskepärast ja faktid ei ole tõestuseks, vaid illustratsiooniks.

Essee üldtõest eespool,

arutlusel on vastupidi - üldtõde on minu tõest eespool.

Kokkuvõte

- 1) Essee on monoloogiline lihvitud arutlus; faktid, nende interpretatsioon ja järeldused esitatakse autori poolt.
- 2) Probleemi tõestuseks ei kasutata väljamõeldud tegelasi, ka mitte jutustamist ja kirjeldamist.
- 3) Põhirõhk on arutlusel.
- 4) Käsitluslaad on kujundlik, üldmõistetavust taotlev.
- 5) Põhjendused on emotsionaalsed, isikupärased, loogilisest analüüsist ja teaduslikest terminitest hoiduv.
- 6) Stiil on minaline, piltlik, faktivalik piiratud.

Essee

Tsivilisatsioon kui narkootikum

Jaan Kaplinski

Enamus narkootilisi aineid alates alkoholist ja lõpetades kokaiiniga on inimkonnale tuttavad juba aastatuhandeid, nendega seotud probleemid, sõltuvus narkootikumidest on aga hiline nähtus, mis levib maailmas koos niinimetatud Lääne kultuuriga. See kultuur viis alkoholi ka sinna, kus seda ei tuntud, ning alkoholismi sinna, kus tunti alkoholi, aga alkoholismi ei tuntud. Praegu on narkootikumidest saanud üks selle kultuuri tõsisemaid probleeme. Miks ei ohustanud narkomaania teisi ühiskondi, kes ammu aega tundsid moonikuparde, kanepi, kokalehtede, ogaõuna ja mitmesuguste seente joovastavat toimet? Vägisi jääb mulje, et Lääne kultuuris peab olema midagi, mis võtab inimestelt immuunsuse uimastavate-joovastavate ainete vastu, mis teistes kultuurides, vähemalt enamuses neist on olemas ja ammu tuntud. Mis on see midagi? Mulle hakkab ikka enam tunduma, et vastus on lihtne: Lääne, euroameerika kultuur hävitab inimese vastupanuvõime narkootikumide vastu, soodustab narkosõltuvuse teket sellepärast, et see kultuur on ise narkootiline. On ju teada, et üks, enamasti kergetoimeline uimaaine, näiteks tubakas või marihuaana, muudab inimese vastuvõtlikumaks teiste ja hullemate suhtes.

Narkomaanial on oma arenguloogika - ta liigub süvenemise suunas, sõltuvus uimaaineist kasvab, inimese psüühika laguneb, ta kaotab huvi tõeluse vastu, tahab elada vaid oma tehismaailmas ja on selle nimel valmis ükskõik milleks. Narkosõltuvus muudab ikka enam tema psüühikat: alkohooliku jutud jõuavad ikka selle juurde, kuidas ja kellega ta viina võttis, tema sõbrad on vaid topsisõbrad ja tuttavad need, kellega on võetud. Alkohooliku mõtlemine nagu juttu muutub banaalsemaks, ta korrutab üht ja sama, tuleb aina tagasi oma kinnisideede, antipaatiate ja sümpaatiate juurde. Säravast intellektuaalist võib viimaks järele jääda robot, kes vaimutult kordab omaaegseid vaimukusi, kelle intellekt on kaotanud peened narmasjuured.

Eks ole midagi samasugust juhtunud ja juhtumas euroameerika kultuuriga? Läänemaailma narkomaania algas kapitalismi tõusuga - siis kujunes tema sõltuvus rahast. See sõltuvus on samm-sammult viind senise kultuuri ja esteetika lagunemisele ja nüüdse tarbimisühiskonna tekkimisele, mis on kapitalistliku narkomaanis kõige kõrgem vorm. Tarbimisühiskond viib inimese järjest kaugemale tõelusest, nii iseendast kui maailmast tema ümber, asendades selle näivusega, mänguga, meelelahutusega või virtuaaltõelusega. Tänapäeva majandus on aina enam muutunud meelemürkide tootjaks ja reklaami pealesundijaks. Elus, kunstis ja tehnikas näeme aina enam märke, mis iseloomustavad kaugeläinud narkomaaniat. Üks levinumaid narkootikume meie elus on

loomulikult raha: meie meedia rahakultus on selge märk sellest, kui sügavale on rahasõltuvus Eestis arenenud. Raha kõrval on praegu levinumad uimained veel meelelahutus ja kompuutrid. Kui asja kaine pilguga vaadata, on selge, et kompuutrite põhiülesanne ei ole arvutada või aidata inimestel infot saada või vahetada, vaid kompuutrid on veel üks ja eriti tõhus narkootikum. Osalt teenivad nad vana narkootikumi - raha, osalt aitavad luua virtuaalrõeluse, mis võib tekitada inimestes senisest hoopis tõsisema ja totaalsema sõltuvuse. Virtuaalmaailm on supernarkootikum ja tõsise sõltuvuse tekkimine temast viib oletatavasti sõltlase, see on euroameerika kultuuri hävimisele.

See kultuuri hävimine on päris kaugele edenend juba praegugi. Tarvitseb ainult jälgida meedia banaliseerumist ja intellektuaalsuse hääbumist kultuuris, mis ikka enam orienteerub narkomaania - raha- ja meelelahutussõltuvuse teenimisele. Igaühele, kes ise ei ole veel sügavalt neisse sõltuvustesse sattunud, on põgusa televaatamise järel selge, et Homo sapiens on praeguses narkouima vajuvas maailmas väljasurev liik nagu panda või koala. Peab küsima, kas ei peaks selle hääbuva Homo sapiensi kaitseks kuskil maailma nurgas, näiteks Himaalaja mägedes rajama kaitseala, kus viimased mõtlevad inimesed, perekonnad ja hõimud saaksid rahus elada kaitstuna reklaami, meelelahutuse, interneti, misjonäride, Coca-Cola, sõiduautode ja narkootikumide eest.

Valik eesti keeles ilmunud esseeraamatuid

Adams, Valmar

Sinu sekundid - Loomingu Raamatukogu nr 28-29/1971

Artaud, Antonin

Esseid ja kirju - Loomingu Raamatukogu nr 12-13/1975

Blomstedt, Jan

Salamets - Vagabund, 2001

Borges, Jorge Luis

Valik esseid - Vagabund, 2000

Brodsky, Joseph

Koguja rõõm - Vagabund, 1996

Camus, Albert

Sisyphose müüt - Loomingu Raamatukogu nr 51-52/1972

Eliot, Thomas Stearns

Valik esseid - Loomingu Raamatukogu nr 20-21/1973

Kaplinski, Jaan

See ja teine - Tartu Ülikooli kirjastus, 1996

Võimaluste võimalikkus - Vagabund, 1997

Matthiessen, Peter

Lumeleopard - Eesti Raamat, 1995

Montaigne, Michel de

Esseed - Perioodika, 2001

Meri, Lennart

Presidendikõned - Ilmamaa, 1996

Orwell, George

Valaskala kõhus - Vagabund, 1995

Pruuli, Külvi

Abiks algajale esseistile - Koolibri, 1996